

svjedoče o posebnoj autorovoj posvećenosti hrvatskomu jeziku, njegovu skrivenomu potencijalu, koji pod autorovim perom biva demonstriran na način kako inventivan tako i poticajan.

Ukratko, ovo djelo plijeni pozornost već izborom tema, a pogotovo znanstvenom njihovom obradom, kao i raskošnim svojim stilom.

Dario Škarica

Ivan Čulo, *Recepcija personalizma u Hrvatskoj tijekom XX. stoljeća: Nikolaj Berdjajev — Jacques Maritain — Emmanuel Mounier*. Zagreb: Alfa, 2019, 412 str.

Vodič kroz nepoznato hrvatsko duhovno nasljeđe

Od kada je u biblioteci Glasa Koncila Hrvatska katolička baština XX. st. 2008. godine priredio i komentarom popratio knjigu izabranih tekstova fra Bonifacija Perovića *Društveno–socijalne misli*, te tako našega po mnogo čemu izvanredna mislioca izvukao “iz naftalina”, Ivan Čulo, s diplomama prava i filozofije, ne prestaje se intenzivno baviti nasljedem personalističke filozofije, posebice kada je riječ o njezinoj recepciji i razvoju u Hrvata.

Taj znanstvenoistraživački intenzitet posljednjih je nekoliko godina urodio s više važnih opsežnih članaka: *Utjecaj personalizma na hrvatske katoličke socijalne mislioce u 1930–im* (2013.), *Personalistička vizija čovjeka i hrvatskoga društva Bonifacija Perovića u vremenu od 1941. do 1979.* (2015.), *Recepcija Nikolaja A. Berdjajeva u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća* (2015.), *Recepcija Emmanuela Mouniera u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji do 1965. godine* (2017.) te knjigama *Recepcija personalizma u Hrvatskoj tijekom XX. stoljeća: Nikolaj Berdjajev — Jacques Maritain — Emmanuel Mounier* (2019.), *Personalizam i Univerzalna*

*deklaracija o ljudskim pravima* (2019.) i *Personalizam i ljudska prava* (2020.).

Može se reći da je Čulo prvi koji je tu temu u Hrvata sustavno otvarao i istraživao, pa ovo djelo, *sui generis*, bez dvojbe možemo smatrati pionirskim i kapitalnim za cjelovito upoznavanje s personalizmom u hrvatskom intelektualnom prostoru. Takvu pristupu odgovara i bibliografija djela trojice personalista, koja obuhvaća prijevode na hrvatski jezik i na srpski jezik.

Nakon *Uvodne napomene o personalizmu* autor je knjigu razdjelio na tri jednostavno naslovljena poglavlja: *Nikolaj Aleksandrovič Berdjajev*, čiju recepciju istražuje u pet razdoblja u rasponu od 1901. do 2000. godine, *Jacques Maritain* također u pet poglavlja u rasponu 1921. do 2000. godine te naposljetku *Emmanuel Mounier*, čija je recepcija obradena u pet poglavlja od 1945. do 2000. godine. Slijede *Zaključna razmatranja o personalizmu*, sažeteci, bibliografija, literatura, kazalo osoba, napomena i bilješka o piscu.

Uvodnim napomenama na desetak stranica autor čitatelju podastire osnovne podatke o personalizmu, što je ponajkorisnije onima koji se prvi puta susreću s temom. Dragocjeno je to što se u raspravi teme nije ograničio na filozofe, nego je recepciju trojice velikana proširio na književnike, socijalne mislioce, povjesničare, novinare i druge publiciste. Samim time je istraživanje proširio na knjige i članke izravno nevezane za personalizam i filozofiju uopće.

Berdjajev, najstariji, prvi je u hrvatskoj recepciji, počevši od Arnoldove bilješke u *Viencu* 1901. do posljednjega obradenoga teksta, Devčićeve knjige *Osmi dan stvaranja: Filozofija stvaralaštva Nikolaja A. Berdjajeva* iz 1999. godine. U prvom razdoblju, do 1931., njegova recepcija u katoličkom tisku još je “u povojima”, s nešto izraženijim zanimanjem Ante Alfirevića i Bonifacija

Perovića. Godina 1932. prijelomna je jer je u časopisu *Luč* objavljen njegov članak *Istina i laž boljševizma*. Od tada je u hrvatskim časopisima tiskano nekoliko prijevoda njegovih članaka te članka o njemu, a prevedene su i knjige. U ozračju agresivnih totalitarnih ideologija i krize liberalnoga kapitalizma i demokracije Berdjajev svojom vizijom osobe i društva postaje “znak vremena”, potaknuvši istodobno niz reakcija *pro et contra*. Dakako, od 1946. do 1959. njegova je rijetka recepcija ideološki obilježena, tako da disertacija svećenika Josipa Kribla *Čovjek i društvo u filozofiji Nikolaja Berdjajeva* iz 1958. ostaje raritetom za “kućnu uporabu”, uz nekoliko članaka u emigrantskom tisku. U Hrvatskoj Berdjajevljeva djela nisu prevedena sve do 1983. godine. U tom je razdoblju, osim jednoga članka Franje Zenka, Berdjajev pretežito “seciran” s pozicija raznih marksističkih “škola”. Katolička recepcija pojačana je od 1984. zahvaljujući prije svega Miji Škvorcu, Kriblu i Ivanu Devčiću, da bi od 1990. u katoličkih intelektualaca bio sve prisutniji u razmatranjima i prosudbama recentnih fenomena demokracije i liberalizma.

Ako je Berdjajev intrigirao svojom biografijom ruskoga emigranta, Maritain je, bivši anarhist i materijalist, još više poticao zanimanje svojim obraćanjem na katolicizam. K tomu, za razliku od Berdjajevljeve britke spekulativnosti u suočavanju s komunizmom i liberalnom demokracijom, Maritainova djela, posebice *Cjeloviti humanizam*, imaju na određen način programski značaj, koji je on djelomice uspio uglaviti u *Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima*, a odjeke nalazimo i u politici kreatora kršćanske vizije Europske zajednice, današnje Unije. Katolicima je on zanimljiv i kao sljedbenik sv. Tome, čije filozofsko nasljeđe u to doba doživljava renesansu. Veću recepciju zacijelo duguje i

tomu što je filozofskim opsegom “širi” od Berdjajeva. Naposljetku, dolazi iz francuskoga katoličkoga intelektualnoga miljea, koji je između dvaju svjetskih ratova među hrvatskim katoličkim intelektualcima bio recepcijski najzastupljeniji.

Prvi spomen u nas o Maritainu Čulo nalazi u članku Matije Petlića u *Hrvatskoj prosvjeti* 1921., gdje je odmah prepoznat kao “veliki katolički mislilac”. U katoličkom se tisku, uz prijevode njegovih članaka, o njemu piše s oduševljenjem ili makar naklonošću. U razdoblju 1935.–1945. prevedena su Maritainova djela *Religija i kultura* i *Andeoski Naučitelj*. Vilim Keilbach daje mu posebno mjesto u *Kratkom uvodu u filozofiju*, a mladim ga intelektualcima preporučuje isusovac Stjepan Tomislav Poglajen. Čak mu i publicist Bogdan Radica, tada liberal, posvećuje poglavlje knjige *Agonija Europe*.

Nakon rata on ima znatnu i pozitivnu recepciju u hrvatskoj intelektualnoj emigraciji, koja nosi snažan intelektualni pečat personalizma, posebice kroz časopis *Osoba i Duh* (1949.–1955.) i, nešto skromnije, kroz *Glas Sv. Antuna* (1947.–1955.). Šezdesetih godina počinje se o njemu u bivšoj državi ponovno pisati, uglavnom kontekstualno u marksističkim kritikama građanske ili idealističke filozofije, pri čemu je primjetan udjel srpskih filozofa.

Razdoblje od 1966. obilježeno je koncilskom obnovom i popuštanjem režimske represije prema vjerskim zajednicama u bivšoj državi, što je omogućilo pojavu ili obnovu nekih katoličkih časopisa (*Crkva u svijetu*, *Bogoslovska smotra*, *Marulić*, *Obnovljeni Život*), pa već te godine bilježimo članak *Integralni humanizam ili novo kršćansko društveno uređenje, prema Jacquesu Maritainu* Andrije Bonifačića 1966. u časopisu *Crkva u svijetu*, nakon čega slijede mnogi. Često ga, uz Mouniera, spominje Radovan

Grgec u svojoj kolumni *Uz rub u Maruliću*, a češće je referentan u Škvorca i Mardešića. Sedamdesetih i osamdesetih javlja se njegovo ime i u drugom tisku, prevode se izvadci njegovih djela, pa ulazi i u Grličev *Leksikon filozofa*. U emigrantskoj *Hrvatskoj reviji* Bogdan Radica povodom smrti Mate Ujevića 1967. obnavlja sjećanje na Maritainov utjecaj na taj naraštaj hrvatske kršćanske inteligencije između dvaju svjetskih ratova. I Perović ga češće ističe u svojim knjigama. Naposljetku, u razdoblju od 1989. do 2000. prevode se, uz ostalo, njegova djela *Cjeloviti humanizam*, *Filozofija povijesti*, *Čovjek i država* i *Tri reformatora*.

Emmanuel Mounier, posljednji u nizu, do 1945. rijetko je prisutan, a zatim se o njemu povremeno piše s pozicije pokušaja nalaženja dodirnih točaka između njegova personalizma i tzv. jugoslavenske socijalističke prakse. Naravno, Mounier je prisutan i u hrvatskom emigrantskom tisku, većinom kod autora koji su pisali i o Maritainu. Sedamdesetih godina o njemu se više piše i u katoličkoj i u svjetovnoj periodici. Najviše mu se posvećuje Franjo Zenko, s nekoliko tematskih članaka. No, sve u svemu, Mounier je slabije recepcijski prisutan, pa do 2000. godine nijedno njegovo djelo nije cjelovito prevedeno na hrvatski jezik.

Autor nije ulazio u raspravu o pojednim pristupima trojici personalista, ali je pružio potreban filozofijski, sociološki i povijesno-politički kontekst. Smisljeno i optimalno citira literaturu kako bi razložio misaone pojave, smjerove i težišta u određenom razdoblju. Uz imensko-kronološku razdiobu, u tekstu prepoznavamo okrupnjivanje i sintetiziranje pojedinih tematsko-motivskih sklopova. U zaključnim mislima sažima i objašnjava recepcijske amplitude trojice mislilaca, pri čemu je vidljivo da su

na recepcijske oscilacije najviše utjecali ideološki i povijesno-politički razlozi.

U uvodnim mislima autor donosi misao Stanleya Rudmana da "puna povijest personalizma tek treba biti napisana". U tom svjetlu, ova knjiga, koja će biti zanimljiva i korisna svima koje zanima hrvatsko misaono nasljeđe, a studentima filozofije, sociologije i politologije može biti vrijedan priručnik, uz druge autorove knjige i članke, velik je korak ne samo ka cjelovitoj sintezi povijesti personalizma u Hrvata, nego i u njegovoj aktualizaciji.

Vladimir Lončarević

Ivan Antunović, Ivan Koprek, Pero Vidović (ur.), *Život biraj: Elige vitam: Zbornik radova prigodom 75. rođendana msgr. prof. dr. sc. Valentina Pozaića umirovljenog pomoćnog biskupa Zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2020, 614 str.

Pod pokroviteljstvom Filozofsko-teološkoga instituta Družbe Isusove objavljen je zbornik radova povodom 75. rođendana msgr. Valentina Pozaića, umirovljenoga pomoćnoga zagrebačkoga biskupa i dugogodišnjega profesora na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove. Zbornik radova sadržajno se sastoji od predgovora, sadržaja, bibliografskoga zapisa i pet tematskih cjelina. Zbornik radova prikazuje teze eminentnih stručnjaka iz područja filozofije i teologije koji se bave određenim idejama iz bogatoga opusa msgr. Valentina Pozaića, ali i drugim tematskim pitanjima koja su trenutačno aktualna.

U prvoj tematskoj cjelini *Pred vas stavljam: život i smrt... Život, dakle, biraj!* autori se bave problematikom života i smrti, koristeći se mnogobrojnim studijama i radovima iz opusa msgr. Pozaića. Samo poglavlje predstavlja poveznicu između kršćanskoga razumijevanja ži-